

ДО ПИТАННЯ ГЕНДЕРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДИПЛОМАТІЇ

Із року у рік сучасне суспільство все більше усвідомлює необхідність паритету в правах між чоловіками та жінками. Проте досягнення гендерної рівності відбувається досить повільно та продовжує гальмуватися стереотипними підходами та оцінками щодо ролі, місця та можливостей “слабкої статі”.

Демонструючи інтелектуальні здібності, займаючи керівні посади, показуючи приклад успішних бізнес-леді, забезпечуючи привабливий імідж тієї чи іншої країни в світі, жіноцтво демонструє приклади посправжньому сильних вчинків. Але, як свідчать українські реалії, досягнення гендерної рівності в законодавстві, політиці, соціальних програмах, дипломатії, родині продовжує бути актуальним питанням. Українська дипломатія також позбавлена пропорційного гендерного складу та презентована лише поодинокими випадками присутності жінок на високих керівних посадах.

Метою статті є аналіз гендерних особливостей в українській дипломатії на сучасному етапі. З цією метою були проаналізовані положення Пекінської декларації¹, адже саме вона стала магістральною лінією досягнення гендерної рівності в Україні, а також відповідні нормативні документи, що законодавчо обґрунтовують домінуючі принципи гендерної рівності².

Теоретичною основою даної статті стали праці з історії української дипломатії³ та гендерної рівності⁴. Використані інтерв'ю україн-

¹ Пекінська декларація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_507

² Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні. Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН.

³ Жінки у дипломатії: історичні аспекти та тенденції сучасності: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/zhinki-u-diplomatiji-istorichni-aspekti-ta-tendenciji-such/#sthash.5e3mAkPL.dpuf>; Жінки на дипломатичних теренах: поступ і зрушення: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua/zhinky-na-dyplomatychnyh-terenah-postup-i-zrushennya/>; Політика: Old boys' club?: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/politika-old-boys-club-_html; Мадлен Олбрайт, Бути жінкою і дипломатом: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://50vidsotkiv.org.ua/madlen-olbrajt-buti-zhinkoyu-i-diplomatom/>

⁴ О. Г. Івашенко, Гендерна наукова перспектива: від світогляду до політики, Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 6 (1998) 78–91; О. В. Івашенко, О. М. Лободинська, Гендерна сегрегація чи гендерна асиметрія на ринку праці: теоретичні засади та емпіричні прояви при

ських жінок-послів, відомих дипломатів та окремих політиків надали можливість виокремити характерні особливості перебування жінок на дипломатичній службі⁵.

Слід нагадати, що перший факт очолювання посольства жінкою належить до історії Вірменії, адже саме Діана Абгарян – вірменська письменниця, дипломатка, меценатка у 1920-му році, будучи дипломатичним представником і генеральним консулом Вірменії, стала першою в світі жінкою-послом Вірменії в Японії⁶. Тим самим, саме Вірменія була першою країною, яка заявила світу, що жінка може бути долучена до такої сфери діяльності, як дипломатія.

Поряд з тим, можна згадати доволі колоритний приклад “жіночого обличчя”, наприклад, радянської дипломатії, пов’язаний з діяльністю другої жінки-посла О. Коллонтай, яка упродовж 1923–1926 рр. та 1927–1930 рр. очолювала посольство СРСР в Норвегії, згодом деякий час була послом у Мексиці тощо⁷.

Для порівняння, перша жінка-посол з’явилася в історії Франції в 1930 р., в історії США – в 1949 р., в історії Великобританії – в 1976 р.⁸

Подібний гендерний підхід у дипломатії віддзеркалював суспільні настрої, традиційне та сформоване бачення щодо дипломатії та її виключно чоловічого обличчя. Історично, дипломатія завжди асоціювалася з чоловіком. Відомі античні, середньовічні філософи, мислителі Нового часу асоціювали організаторів відносин між державами лише з чоловіками та чоловічими характеристиками. Роль жінок зводилася до класичної функції ведення домогосподарства та народження дітей.

Із плином часу положення жінки у соціумі змінювалося, її соціальні ролі розширювалися, суспільство потроху звикало до активізації жіноцтва у відстоюванні своїх прав.

Початком самостійної української дипломатії вважається 22 грудня 1917 р., коли за наказом уряду Української Народної Республіки був сформований Генеральний секретаріат міжнародних справ. За цей,

працевлаштуванні в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/1_2013/43-62.pdf

⁵ *В’єтнам – randevu світу*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/vjetnam-randevu-svitu/>; Мадлен Олбрайт, *Op. cit.*

⁶ *Первая в мире женщина-посол*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://barev.today/news/abgar>

⁷ Т. Зюнова, *Гендерный фактор в политике и дипломатии*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty/009.htm>

⁸ *Жінки у дипломатії: історичні аспекти та тенденції сучасності*.

С. Телуха, До питання гендеру в українській дипломатії

майже столітній період, кількість жінок, які очолювали українські дипломатичні представництва за кордоном, є мізерною.

Відправною точкою досягнення гендерної рівності в незалежній Україні стала Пекінська декларація⁹, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 р. “Визнаємо, що за останнє десятиліття становище жінок в основному істотно поліпшилося, але такий прогрес був нерівномірним, і нерівність між чоловіками та жінками існує як і раніше, й основні перешкоди зберігаються, що серйозно відбивається на добробуті всіх людей”, зазначено в декларації¹⁰. Нажаль, й через 24 роки незалежного розвитку, зазначена тенденція продовжує бути актуальною в Україні. При цьому зауважимо, що одним із основних досягнень є створення нормативно-правової бази з питань гендерної рівності, зокрема ухвалення Закону України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків”¹¹. 2012 р. слід вважати досить прогресивним в українському законотворенні, адже було ухвалено низку законів, спрямованих на подолання гендерної нерівності в суспільстві, зокрема Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”¹² та Закон України “Про зайнятість населення”¹³, який передбачає рівні можливості всіх громадян (у т. ч. незалежно від статі) на вільний вибір виду діяльності. Крім того, було внесено зміни до Сімейного кодексу України, згідно яких шлюбний вік жінок підвищився до 18 років і зрівнявся зі шлюбним віком чоловіків¹⁴. Однак законодавча база не є повним гарантом забезпечення статевої рівності в країні, подолання гендерної дискримінації та стереотипів щодо жінок.

Зміни в питанні гендеру поволі прослідковуються в українській дипломатії. За час незалежного розвитку, в нашій державі спостерігається розширення дипломатичного представництва України саме жінками. На сьогодні, у складі Міністерства закордонних справ України працює 600 осіб, з яких – 215 жінок, причому 38 з них займають

⁹ Пекінська декларація.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Закон України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

¹² Закон України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

¹³ Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні...

¹⁴ *Ibid.*

керівні посади¹⁵. Ситуація з жінками-послами станом на лютий 2016 р. така: посади надзвичайних і повноважених послів займають 3 жінки – Інна Василівна Огнівець – у Португалії, Тетяна Іванівна Іжевська – у Ватикані та Наталія Миколаївна Галібаренко – у Великобританії¹⁶.

Слід зазначити, що наведені дані складають лише третину від загальної кількості українських жінок-послів за весь період незалежності. З 1991 р. до сьогодні, окрім вже зазначених прізвищ, необхідно згадати ще 5: Н. Ковальська – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Швейцарській Конфедерації (1998–2000 рр.), Надзвичайний і Повноважний Посол України в Князівстві Ліхтенштейн за сумісництвом, а також Надзвичайний і Повноважний Посол України у Ватикані за сумісництвом (1998–2003 рр.); С. Станік – Постійний Представник України при Раді Європи (2001–2004 рр.) та Надзвичайний і Повноважний Посол України у Швейцарській Конфедерації; Н. Зарудна – Надзвичайний та Повноважний Посол України в Королівстві Данія (2004–2008 рр.), а також Надзвичайний та Повноважний Посол України у Федеративній Республіці Німеччина (2008–2011 рр.), з 2012 р. – керівник програм ОБСЄ в Астані; О. Слюсаренко – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Чорногорії протягом 2008–2014 рр.; Т. Саєнко – Надзвичайний і Повноважний Посол України у Республіці Куба (2009–2013 рр.), Надзвичайний і Повноважний Посол України у Домініканській Республіці (2010–2013 рр.)¹⁷. Для порівняння, загальна кількість жінок у ранзі надзвичайний і Повноважний посол з часу незалежності Російської Федерації дорівнює 6 особам: В. Матвієнко (Надзвичайний і Повноважний Посол у Республіці Мальта в 1991–1994 рр. та Посол в Греції в 1997–1998 рр.), З. Новожилова (Надзвичайний і Повноважний Посол у Швейцарській Конфедерації в 1991–1992 рр., з 1987 по 1991 рр. – Посол СРСР у Швейцарії), В. Калмик (Надзвичайний і Повноважний Посол у Коста Ріці в 1991–1996 рр.), О. Іванова (Надзвичайний і Повноважний Посол РФ у Республіці Маврикій у 2004–2011 рр.), Л. Воробйова (Надзвичайний і Повноважний Посол у Малайзії в 2010–2015 рр.)¹⁸, Е. Митро-

¹⁵ Жінки на дипломатичних теренах: поступ і зрушення.

¹⁶ Міністерство Закордонних справ України. Офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua>

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Список послов Российской Федерации*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Список_послов_Российской_Федерации.

С. Телуха, До питання гендеру в українській дипломатії

фанова (постійний представник РФ при ЮНЕСКО в ранзі Надзвичайний і Повноважний посол, з 09.02.2010 р.)¹⁹.

Показники участі жінок у дипломатії інших європейських держав набагато вищі. Наприклад, у Фінляндії, Норвегії, Швеції жінки складають 30 % від загальної чисельності дипломатичних представників²⁰. У Великобританії з-поміж більше 100 посольств, жінки очолюють 38²¹. Ситуація у Франції також має стійку прогресивну динаміку: станом на січень 2013 р. жінки становили 53 % усіх державних службовців у Міністерстві іноземних справ, при цьому постійно здійснюються заходи щодо забезпечення професійної рівності між чоловіками і жінками. Так, у січні 2013 р. 25 зі 180 послів Франції за кордоном становили саме жінки, тобто порівняно з 2006 р., кількість французьких жінок-послів зросла з 10 % до 14 %²². У вересні 2015 р. посольство Французької Республіки в Україні очолила жінка-посол Ізабель Дюмон. Це стало знаковою подією в історії французько-української дипломатії.

Імпонують сучасні заходи щодо гендерної рівності, ініційовані керівництвом нашої держави. Так, у липні 2014 р. Президент України П. Порошенко надав розпорядження міністру закордонних справ П. Клімкіну збільшити кількість жінок-дипломатів, які очолюють українські дипломатичні установи в країнах Євросоюзу²³.

Враховуючи динаміку зростання кількості жінок в українській дипломатії, постає питання: чому так мало представниць жіночої статі презентують Україну у світі? Чим чоловічі дипломатичні якості відрізняються від жіночих? Чи впливає наявність жінок в українській дипломатії на рівень демократичності країни? Що думають самі українські дипломатки про гендерну ситуацію у своїй професії?

Шукаючи відповіді на ці питання, необхідно виявити певні перешкоди та труднощі, що мають місце в жіночій дипломатії. У науковій літературі чітко сформульовані причини того, чому жінки не займають

¹⁹ *Министерство иностранных дел Российской Федерации*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.mid.ru/bdomp/personnel-matters.nsf/info/06.015.01>

²⁰ *Жінки на дипломатичних теренах: поступ і зрушення*.

²¹ *Політика: Old boys' club?*; Мадлен Олбрайт, *Op. cit.*

²² *Gender equality at the French Foreign Ministry*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/>

²³ *Порошенко доручив МЗС збільшити кількість українських жінок-дипломатів в країнах ЄС*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/943188-poroshenko-doruchiv-mzs-zbilshiti-kilkist-ukrajinskih-jinok-diplomativ-v-krajinah-es.html>

високі керівні посади. По-перше, провідну роль грають вже згадані стереотипи ставлення до жінки взагалі та реальний статус жінки в нашому суспільстві, який продовжує бути вкрай незадовільним. По-друге, низький рівень самосвідомості самого жіноцтва, що й досі знаходиться під пресингом патріархальних традицій та сприймає чоловіків як єдиних гарантів своїх прав та захисту. По-третє, не останню роль грає слабка жіноча організованість. По-четверте, в Україні все ще недостатньо ініціативних, творчо мислячих, самостійних у своїх думках та вчинках жінок-лідерів. По-п'яте, наше суспільство продовжує цінувати та акумулювати паритет, який склався між “мужніми чоловіками” та “жіночними жінками”, розділяючи при цьому суспільні ролі на “сильні” та “слабкі”²⁴.

Проте, навіть ті нечисельні кількісні показники збільшення жінок у лавах української дипломатії у ранзі надзвичайних і повноважених послів, є свідченням зламу стереотипів та прикладом того, що цілеспрямованим, впевненим, організованим, розумним та професійним жінкам вдається побудувати свою кар'єру, досягти високих звань та рангів. Заслужують уваги думки Надзвичайного і Повноважного посла України в Ватикані Т. Іжевської:

“Пригадую, готувала доповідь на тему «Жінки, які займають керівні посади». Зокрема, вивчала питання щодо жінок у дипломатії. Це було досить цікаво. У нас, звичайно, тоді була ситуація набагато гірша. Я на власному прикладі можу сказати, що було достатньо важко досягти якогось рівня у МЗС. Навіть деякі молоді дипломати-жінки дивилися і казали: «Ви знаєте, це скільки вимагає зусиль, досвіду і знань, що у нас зникає бажання». Але я їм надавала побільше оптимізму, що все ж таки якщо є ціль, якщо є бажання, якщо є впевненість, що ти зможеш, то треба йти цим шляхом і всього можна досягти. Жінки того варті. Зараз набагато легше в плані того, як сприймають чоловіки жінку-посла або жінку-дипломата. Зараз ситуація набагато краща. Тобто, можна говорити по позитивну динаміку. Є ще, звичайно, над чим працювати, але однозначно впродовж останніх років спостерігаються позитивні зрушення»²⁵.

²⁴ С. Сулімова, *Вікно в Європу відчиняється гендерним ключем*, Жінки в політиці, (2007) 197.

²⁵ *Жінки на дипломатичних теренах: поступ і зрушення*.

С. Телуха, *До питання гендеру в українській дипломатії*

Отже, жінкам дійсно важко долати вкорінені стереотипи щодо своєї ролі та місця в суспільстві. Не всі жінки витримують конкуренцію з чоловіками та полишають цю кар'єрну гонитву. Але багато й тих, які невпинно долають вкорінені стереотипи щодо їхньої кваліфікації, професіоналізму, інтелектуальних здібностей, фізичних можливостей, руйнують перешкоди на шляху досягнення гендерної рівності. Депутатка парламенту Косова Вйоса Османі згадувала: “Коли ми впроваджували квоти для жінок, чоловіки запитували, чи вдосталь у нас для цієї діяльності кваліфікованих жінок. Ми у відповідь поцікавилися: чи вдосталь у нас кваліфікованих чоловіків..?”²⁶. Т. Іжевська, виходячи з власного світобачення та солідного досвіду, стверджувала: “Можна багато говорити про склад розуму жінки та чоловіка – аналітичний, неаналітичний, математичний... Але жінка звикла, що якщо вона має щось зробити, то вона це зробить”²⁷.

Безумовно, бути жінкою-дипломатом дуже непросто. Крім причин відсутності пропорційності між чоловіками та жінками в українській зовнішній політиці, існує безліч додаткових труднощів.

Насамперед, це довготермінові відрядження, які в більшості випадків не сприяють сімейному життю. У силу тих самих стереотипів, чоловіки не бажають слідувати за дружинами, кидаючи своє місце роботи та звичну сферу власних інтересів. До речі, дискримінація щодо жінок-дипломаток прослідковується навіть у понятті “дипломатичний корпус”. Як відомо, до нього відносять і членів родин дипломатичних агентів. У переліку, зокрема, згадуються батьки дипломатів, останні, їхні неповнолітні діти, дорослі, але незаміжні доньки, а також дружини (але не чоловіки!)²⁸. Тобто дипломатичних агентів сприймають виключно як представників чоловічої статі, їх дружинам відводиться роль супроводжуючих дипломата-чоловіка, разом з дітьми чи батьками. Про те, що членом дипкорпусу може вважатися чоловік жінки-посла, не йдеться взагалі.

Труднощі полягають і в стереотипах щодо гендерного фактору в суспільстві, які йдуть від самих жінок. Адже вони продовжують наголошувати та підкреслювати одвічні асоціації з собою, як з символом миру, любові, доброти. Звичайно, багато людей погодяться з таким

²⁶ Політика: *Old boys' club?*

²⁷ Жінки на дипломатичних теренах: поступ і зрушення.

²⁸ Дипломатичний корпус: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/18>

сприйняттям жінки, але в такому випадку, вони не зможуть до кінця стати нарівні з чоловіками та залишаться одвічними берегинями сімейного вогнища з голубом миру в руці. Сучасна ж жінка здатна досягти більшого. Американська дипломатка Мадлен Олбрайт впевнено стверджує: "... я вірю, що держави, в яких жінки мають політичну та економічну владу, живуть краще, цінності передаються з покоління в покоління, ситуація зі здоров'ям краща, освіта краща, економічне процвітання сильніше. Я вважаю, що, коли жінок більше, тон бесіди змінюється, як змінюються і цілі розмови..."²⁹. Подібну думку розділяє високоставлена жінка-дипломат – Надзвичайний і Повноважний Посол Соціалістичної Республіки В'єтнам в Україні та Республіці Молдова Хо Дак Мінь Нгует (призначена на посаду з 25 листопада 2009 р.). В одному зі своїх виступів вона зазначила: "...тенденція «жіночої дипломатії» свідчить про зростаючу роль жінок у політичному житті В'єтнаму й України..."³⁰. "Дипломат – важка професія, і можливо жінки-дипломати й особливо жінки-посли роблять її трошки легшою!"³¹

Нарешті, труднощі полягають у пристосуванні до умов життя в іншій країні, зміні традиційного способу життя, інтеграції в іншу культуру, виклики нових реалій (проте, ці труднощі стосуються кожного як чоловіка-дипломата, так і жінки-дипломата).

Таким чином, сучасна українська дипломатія залишається сферою, переважно, чоловічої діяльності. Проте, сьгоднішні невеликі кроки в збільшенні жінок на дипломатичній службі є позитивними, адже це створює перспективні можливості для їх кар'єрного підвищення в майбутньому. Гальмуванням цього процесу можна вважати відсутність паритету між чоловіками та жінками в українському суспільстві, відсутність реформ у дипломатичній сфері, труднощі поєднання кар'єри рангової дипломатки та сімейного життя тощо.

²⁹ Мадлен Олбрайт, *Op. cit.*

³⁰ В'єтнам – рандеву світу.

³¹ *Ibid.*